

MINDENT AZ ÖSSZEOMLÁSRÓL

1919 – A Nagy Szétesés. Szerkesztette: HERMANN Róbert–LIGETI Dávid.
Országház, Budapest, 2021. 298 oldal, 2990 Ft

Fontos tanulmánykötet jelent meg tavaly 1919 – A Nagy Szétesés címmel, szerkesztői Hermann Róbert és Ligeti Dávid történészek, témája pedig a történelmi Magyarország összeomlása, illetve az azt kísérő, máig sokak számára traumát jelentő események: forradalmak, román megszállás, Trianon, ellenforradalom.

Ifjabb Bertényi Iván esszéjében annak vázlatos bemutatására vállalkozik, hogy milyen módon jutott el Németország a maga békéjéhez. Mint a szerző megállapítja, „az I. világháború dimenziójában hozott újat a világtörténelemben. Az addigi világ legnagyobb háborúja nem csupán mennyiségi, de minőségi értelemben is más volt, mint a korábbi háborúk.” Bertényi okkal mutat rá, hogy „a háború történetét a győztesek írják”, és ez a világháborúra is igaz volt. „Valóban, évtizedeken át többen foglalkozott azzal a történetírással, hogy a háborút ténylegesen kiobbantó központi hatalmaknak (a Monarchiának s főleg Németországnak) milyen imperialista hadicéljai voltak, mennyire befolyásosak voltak háborúpárti csoportjai, és általában is hangsúlyozták háborús felelősségüket. Mindazonáltal érdemes megjegyezni, hogy az antant háborúja sem volt csupán ártatlan, védekező küzdelem. A francia és brit hadicélok között is szerepelt idegen európai vagy gyarmati területek megszerzésének vágya, hogy a kisebb szövetséges államokról, szerbekről, románokról ne is beszéljünk most” – írja. A szerző rámutat, hogy „ha igaz is, hogy a központi hatalmak 1916. végi, tartalmát tekintve túl általános, hangvétele tekintve pedig túlságosan magabiztos békeajánlatát persze távolról sem lehetett tényleges tárgyalási alapnak tekinteni, de az antant elutasítása végső soron az utolsó pillanat volt a megegyezéses békére, és az ezért való felelősség őket terheli. Ez az

elutasító hozzáállás is okozta, hogy a németek a korlátlan tengeralattjáró-háború mellett döntöttek, de persze ennek katasztrofális következményeiért a felelősséget nekik kell viselniük. Ez a német döntés is kellett az USA hadba lépéséhez, és az idő innentől kezdve már az antantnak dolgozott, ahogy azt a brit és francia vezetők pontosan tudták is.”

Hatos Pál történész, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpontja Közép-Európa Intézetének vezetője, lapunk szerkesztőbizottsági tagja Károlyi Mihály színre lépését tárgyalja 1918–19-ben. Mint leírja, nem sokkal az összeomlás előtt a magyar kormány még hatalmas kulturális és gazdasági beruházásokat tervezett, mely a szerző szerint jelezte, hogy nem látták a valós helyzetet. Manapság „leginkább Tormay Cécile *Bujdosó* könyvéből tájékozódunk a korszakot illetően. Kevés irodalmi fércmunka van, mely nagyobb magabiztossággal válaszolna a megválaszolhatatlan kérdésre: mi is történt valójában? Tormay Cécile könyvében mindenki zsidó, akit el akar marasztalni, ha esetleg mégsem, akkor zsidóbérenc és/vagy degenerált – így elsősorban Károlyi. A mítosz és a mese ősi bűnbakképző funkciója működik eredményesen: ha egyetlen szerep-

lőben – Károlyiban –, ha egyetlen végzetes eseményben – a Tisza István meggyilkolásában – megtalálható a végzetes katasztrófa összes oka, akkor mindenki más bűntelen és minden más mulasztás, bűn erény lehet.” E sorok és a nyelvezet ismerősek lehetnek a szerző korábbi munkáiból.

Perczel Olivér levéltáros, a Clio Intézet kutatójának írása komoly történelmi adósság törlesztésének irányába tesz lépést a magyar történettudományban: bár a román megszállásról már több könyvfejezet született,

monográfiát eddig még nem tettek le az asztalra. A szerző korábbi, vonatkozó írásait egészíti ki ezzel a szöveggel, melynek címe *Román megszállás Magyarországon, 1919–1920*. A tanulmány fontos részlete, hogy a legfrissebb adatokat közli a román megszállás civil áldozatairól. A korabeli adatgyűjtések – Erdély áldozatait is beleértve – 647 gyilkosságot számoltak össze, amelyeket semmiféle haditett nem indokolt. Az áldozatok felkutatására vonatkozó munka során a szerzők a feldolgozott szakirodalmak adatait igyekeztek levéltári dokumentumokkal és az 1919–20-as halotti anyakönyvek bejegyzéseivel ellenőrizni. Az anyakönyvekben gyakran nincs odaírva az elkövető, tehát nem állítható biztosan, hogy a tettesek román katonák voltak. De egy olyan helyzetben, ahol a lőfegyvereket összegyűjtötték, ez valószínűsíthető. A kutatás során ehhez levéltári és/vagy múzeumi kutatást folytatott kollégáival Budapesten, Cegléden, Csongrádon, Debrecenben, Gyulán, Hajdúböszörményben, Hajdúszoboszlón, Hódmezővásárhelyen, Jászberényben, Kiskunfélegyházán, Nagykőrösön, Szegeden, Szentesen, Szolnokon és Vácott. Ezen felül feldolgozta Bihar, Csongrád, Szolnok, Pest megyék és Budapest 1919–1920. évi halotti anyakönyveit. „Kutatásunk jelenlegi eredménye szerint a román megszállók 1035 gyilkosságot követtek el” – olvassuk. A szám ahhoz képest, hogy a román megszállás áldozatai mennyire elsikkadnak a vörös- és fehérterror áldozatainak emléke mellett, megdöbbentő.

Nánay Mihály történész, a Rubicon Intézet tudományos főmunkatársa hiánypótló írásában rámutat, hogy Habsburg József főherceg a 20. század első felében a magyarországi politika, hadsereg és közélet világának közismert, befolyásos, esetenként – például 1918–19-ben – meghatározó szerepet játszó alakja volt. A szerző kiemeli, hogy a későbbi történeti emlékezet személyét szinte teljes feledésre kárhoztatta, főképpen a pártalami időszak felfogása miatt, amely az I. világháborút nacionalista és imperialista konfliktusnak tartotta és ezáltal az abban kitüntetett szerepet játszó katonákat sem méltatta figyelemre, és az ellenforradalmi Horthy-korszak prominens szereplőit kifejezetten negatívan ítélte meg. Mindkét korszak említett megítélése vonatkozott a főhercegre is, így az a katonai teljesítmény, közismertség, népszerűség és vitathatatlan társadalmi befolyás (felsőházi tagság), mely József Ágostot 1944-ig (illetve az emigrációban részben azután is) jellemezte, a rendszerváltoztatás után is jószerivel ismeretlen maradt. A tanulmány ezen hiányosságot kívánja oldani Habsburg József főherceg *homo regiusi* tevékenységének bemutatásával.

Ligeti Dávid történész, a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársa, a kötet társszer-

kesztője a magyar honvédség útját mutatja be az összeomlástól a Horthy Miklós alatti Nemzeti Hadseregként történt újjászervezéséig. „A történelmi Magyarország 1918–19. évi összeomlása a magyar haderő történelmében is számos fordulatot hozott” – véli a szerző. „A korszak katonapolitikai szempontból alapvetően az önálló, magyar nemzeti haderő kérdése körül forgott: ez a több évszázadra visszanyúló problematika a hektikus 1918–19. évi fejlemények során mégis korábban nem látott fontosságra tett szert.

Ennek oka a korszak többszöri rendszerváltoztatásában is megnyilvánult” – írja a továbbiakban. A szerző tanulmánya négy fő fejezetben az összeomló Monarchia, a Károlyi-féle I. Magyar Népköztársaság, a proletárdiktatúra, végül pedig az ellenforradalmi rendszer katonapolitikáját, valamint a magyar haderő ekkori helyzetét mutatja be.

Gali Máté történész, a Rubicon Intézet tudományos főmunkatársa Horthy Miklós útját mutatja be a hatalomig. A szerző nem hallgatja el Horthy hatalomra kerülésének aggályosabb fejezeteit sem. Mint írja, egy nappal a törvényhozás összeülését követően, 1920. február 17-én Ostenburg-Moravek Gyula és különítményesei meggyilkolták Somogyi Bélát, a *Népszava* szerkesztőjét, továbbá a lap újságíróját, Bacsó Bélát. Sokan Horthyt gyanúsították azzal, hogy parancsot adott a két zsrnaliszta megölésére, mivel korábban a tisztjei a Gellért Szállóban arról beszéltek, hogy a „Dunába kellene tenni” a fehérterrortól rendszerezen hírt adó szociáldemokrata napilap munkatársait. Horthy ekkor állítólag azzal bontott asztalt, hogy „nem beszélni kell itt, hanem cselekedni”. Gali egyetért más történészek ítéletével, miszerint a politikai pályára készülő Horthynál – aki számára akkorra már tehertétel volt a különítményesek kiszámíthatatlansága – a „cselekvés” a politikai életben való részvételt jelentette, míg a tiszték „különítményes akcióként” értelmezték félre szavait. Mindenesetre a két újságíró február 22-i temetésén megjelent százezres tömeg azt az üzenetet nyomatékosította a hatalom irányába, hogy mihamarabb szavatolja az ígért rendet és közbiztonságot, visszafogva a különítményeseket.

A tanulmánykötet az előbbieken kívül tartalmaz még írásokat Anka Lászlótól, B. Müller Tamástól, Bödök Gergelytől, Csorba Györgytől, Hamerli Petrától és Horváth Csabától, melyekre itt pusztán a helyszűke miatt nem térünk ki. A kötet összességében **hozzájárul a zűrzavaros, I. világháború utáni évek jobb megértéséhez, magas színvonalon és új kutatási eredmények bemutatásával** gazdagítja mind a szakmabeliek, mind pedig a történelemkedvelők ismereteit a korszakról.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT